

Pinchas Lapide

Ne adjátok a császárnak, ami Istent illeti!

Az evangélium egy zsidó tudós szemével

„Kérjük az olvasót, legyen elnéző, ha néhány nehezen lefordítható kifejezést talán nem kielégítő módon adtunk vissza. Hiszen nem mindegy, hogy az ember az eredeti héber nyelven olvas-e valamit, vagy más nyelvre átültetve.”

Így írt a keresztény időszámítás szerinti 3. században Jézus Sirák unokája abban az előszóban, amelyet nagyapja bölcs mondásainak görög fordítása elé állított.

Ez a közhely érvényes az evangéliumokra is, amelyeket bár görögül hagyományoztak át, a sorok között és az egyes szavak mögött mégis félreismerhetetlenül tükröződik a héber eredeti. Nagy a valószínűsége annak, hogy a fordítás során átértelmeztek bizonyos gondolatmeneteket, kulcsfogalmak új értelmet nyertek, és a görögök gondolkodási struktúrái nem voltak képesek teljesen megfelelni a jézusi gondolatkinésnek. Végző soron igaz van a régi közmondásnak: minden fordítás – a legjobb is – csak pótlék; sosem adja vissza a szöveg eredeti hangzását és értelmét. Ezt példázza – sok más képviselőben – az alábbi kísérlet, amellyel megpróbálunk lehatolni egy híres jézusi mondas legmélyebb rétegére.

Trón és oltár?

A parasztok gyilkos és rabló hordái ellen – ez a címe Luther Márton egyik vitairatának, amelyben a reformátor „zsidó” és antikrisztusi jelenségeként vetette el Münzer Tamás lelkész szabadságtörökését, és a következő szavakkal hivatkozott magára Jézusra: „Az Újszövetségben ugyanis nem érvényes és nem számít többé Mózes, hanem itt a mi mesterünk, Krisztus áll előttünk, és testünkkel és javainkkal együtt a császár és a világi törvény alá vet minket, amikor azt mondja: Adjátok meg a császárnak, ami a császáré!” (1525, WA 18,358)

Máté 22,15-22-ről mondott 1532-es prédikációjában ugyanebben az értelemben nyilatkozik: „Ahogyan Isten nem akarja szétzilálni és szétszaggatni a császár uralmát..., a császár is

hagyja meg szétzilátlanul és egészében a mi Úristenünk uralmát... Mert ezt a két birodalmat meg kell különböztetni, nem szabad egymással vegyíteni őket, hogy megmaradjon Istennek, ami Istené – és a császárnak, ami a császáré.”

Hasonló áll VIII. Bonifác pápa 1308-as híres, Unam Sanctam kezdetű bullájában, s egy 1789-ben keletkezett német evangélikus egyházi ének szövegében ezt olvassuk: „Nézd meg Jézus Krisztust jól, / ő is alattvaló volt, / kényszer nélkül tégy eleget / te is a felsőbbiségnek!”

Adjátok meg a császárnak, ami a császáré! Az egyháztanítók Ágoston óta ebből a rövid, végzetes mondatból kovácsoltak teológiai ellenérvet a hívők bármiféle emancipációja ellen; eljegyezték egymással a trónt és az oltárt, ezt a szövetséget emelték minden politikai status quo szent őrzőjévé, és másfél évezredre a politikai reakció fellegvárává tették a birodalmi egyházat.

Mennyi emberhez méltatlan hullangetelmességet, mennyi keresztény nyietlen szolgálalkúséget és vaskalapos politikamentességet olvastak ki ebből a jézusi mondasból – Ágostontól és Luthertől kezdve Bismarckon át a Harmadik Birodalom „német keresztényeiig”!

Pedig meggyőződésem szerint mindez alapvetően hamis és torz elközelítés: épp az ellenkező funkcióval láttak el egy hiteles evangéliumi részletet.

Az ország kiszípolozása

Próbáljuk meg most felidézni annak a jézusi mondasnak a történelmi körülményeit és környezetét, amely azután oly súlyos következményekkel járóvá lett a kereszténység történelmében.

A 30-as év tavaszán vagyunk, Jeruzsálem szívében. Fölfelé megyünk a főutcán, egészen a városfal sarkáig, bekanyarodunk balra, és íme, a Templom, az Egyetlen Isten központi szentélye külső udvarában állunk. Drámánk szereplői éles ellentétben

állnak egymással. Itt vannak a szaduceusok, ama papi arisztokráciának a vezetői, akiket Jézus épp az ímént állított pellengérré vitájuk során, és akik meg akarnak szabadulni a kényelmetlen názáreti prédikátortól, mivel joggal tartanak annak növekvő népszerűségétől a zsidó tömegek körében. Előttük áll a Galileai, aki nem láthat mást ezekben a papokban, mint hazaárulókat, akik kollaborálnak a pogány zsarnokkal, hogy szolgáltságba hajtsák Izrael népét. Az udvar mindkét oldalán ott a templomrendőrség, annak besúgói és kémei, valamint a római légionáriusok, hogy ha kell, fegyveres erővel is kikényszerítsék a nyugalmat, a rendet és az alávetettséget.

Ebbe a zsidóságon belüli összeütkezésbe vág bele mintegy ökölcspásként az egyik besúgó ravasz kérdése: „Mester, *megengedett-e* számmunkra, hogy adót fizessünk a császárnak, vagy sem?”

Vegyük észre a provokatív megfogalmazást! Hiszen megkerülhetetlen polgári kötelesség volt adót fizetni a császárnak, amint ezt minden jeruzsálemi gyerek tudta. Hiszen a *tributum capitis*-ről, az úgynevezett fejadóról volt szó, amely – eltérően a telekadótól, a vámtól, valamint tizenegy más illetéktől és adótól – mindenki számára kötelező adó volt, s ily módon az ország gazdasági kifosztásának alapja, amit mindenki úgy élt meg mint nyomasztó emlékeztetőt Izrael alávetettségére.

Annak érdekében, hogy sejtésünk támadjon e távoli kor dühöngő adóbehajtási módszereiről, és hogy egyszer a másik oldalról, a leigázottak oldaláról is megismerjük a híres Pax Romanát, hallgassuk meg a római Lactantius leírását a *census* rendjéről-módjáról, amelyről Lukácsnak ez a mondanivalója: „Történt pedig azokban a napokban, hogy Augustus császár rendeletet adott ki: írják össze az egész földkerekséget. Ez volt az első összeírás... Elment tehát mindenki a maga városába, hogy összeírják” (Lk 2,1-2).

Lactantius kevésbé tartózkodó, amikor honfitársai viselkedéséről ír: „A római adóbehajtók mindenhol megjelentek, és mindent forrongásba hoztak. A szántóföldeken minden egyes rögöt fölmértek, minden szőlőtőkét és gyümölcsfát megszámláltak, minden egyes állatot regisztráltak, és pontosan feljegyezték az emberek létszámát. A városokban összerelték a városiakat és a falusiakat; a piacterek bedugultak a nyájszerűen felvonuló családoktól; mindenki megjelent rokonainak és gyerekeinek egész seregével; mindennütt hallani lehetett azoknak az ordítását, akiket kínzással és botütésekkel hallgattak ki. Kijátszották a fiakat apjukkal szemben, az asszonyokat férjükkel szemben... Miután minden kipróbáltak, addig kínozták az adóköteleseket, amíg önmaguk ellen nem vallottak, és ha győzött a fájdalom, akkor olyan adóköteles vagyont jegyezték fel, amely nem is létezett. Nem voltak tekintettel sem életkorra, sem egészségi állapotra” (De mortibus persecutorum, 23,1 skk).

Tehát így kell elképzelnünk azt a „csendes éjt, szentséges éjt”, amelyen Jézus Mária fiaként megpillantotta a napvilágot. Pánikkal, terrorttal és félelemmel teli, komor világ volt az, amit Lactantius ama *descriptio prima*-ként ábrázol, amaz első adókövetésként, amelyet évről évre hasonló módon végrehajtottak. E kor zsidó irodalmában lakonikus tömörséggel úgy mondták: „az ország kiszipolyozása”.

Nos, erről van szó abban az álnok „fogós kérdésben”, amelynek abszurd ironiája szemet szúr: „Megengedett-e számunkra [zsidók számára], hogy adót fizessünk a császárnak, vagy sem?”

A kérdés sokkal kevésbé lesz abszurd, ha visszafordítjuk az eredetijére. Hiszen a „megengedett” szócskának – amely a héberben egyértelműen a vallási törvényt idézi fel – az a célja, hogy Jézus negatív választ provokálja ki. Annál is inkább, mivel Lukács „sarc”-nak nevezi ezt az adót, s ebben ott cseng az a megszállás-politikai hangzás, amelyet ez a szó a római és zsidó fülekben keltett. „Sarc (*tributum*) – ez a galád római birodalomra utal, amely adókat vet ki a világ minden népére”, ahogyan ez gyakran olvasható a rabbinikus irodalomban. Ezt a kérdést tették fel a Szent Városban a Szent Templom előtt – a pászka ünnepének idején, abban a vészterhes és megváltást szomjazó légkörben, amely formálisan lázadásért kiáltott.

„Elpártolásra szólította fel honfitársait, és szemrehányást tett nekik, ha türelmesen megfizették a rómaiaknak a sarcot, és Isten mellett halandó embereket is elviseltek uraiként” – jegyezték fel Galileai Júdásról, aki néhány évvel korábban Rómával szembeni ellenállásra szólított fel Isten nevében. Izrael központi istenháza előtt állva igent mondhatott-e, vagy jóváhagyhatta-e most Jézus az istenkáromló alávetettséget?

Igen, istenkáromló, mert eltérően a galileai heródiánusoktól, akik – a képekkel szembeni bibliai tartózkodásnak megfelelően – semmiféle képmást nem verettek pénzérméikre, Pontius Pilatus többek között azzal is kifejezte a zsidó hit iránti megvetését, hogy Júdeában, amely római provinciaként közvetlenül „a császárnak” adózott, provokatív érméket veretett, amelyek a császár képe révén ellentmondtak a Második Parancsolatnak. Mint ismeretes, a mózesi törvény tiltja emberek bármiféle képi ábrázolását, ahogyan efféle képmások birtoklását is. Hogy teljes legyen a háttér, még egy történelmi lábjegyzetre van itt szükség: a makkabeusoktól a zsidó függetlenség végéig (Bar Kochba lázadás) tartó 300 év során a zsidók nem kevesebb, mint 62 háborút, felkelést és lázadást robbantottak ki a görögök és a rómaiak fennhatósága ellen. Ezek közül 61 Galileából, Jézus és tanítványai hazájából indult ki – és valamennyi a nyilvános adómegtagadás szervezett kampányával kezdődött.

Azt a csapdát tehát, amelyet a templom urainak kémei állítottak, nem lehetett megkerülni.

Ha Jézus igent mond, akkor ez gyáva kollaboránsként leplezi le népe előtt, amely körös-körül az ajkán csüng – és ezzel vége a tekintélyének. Mert az a zsidó, aki a Törvény ellen ségeivel szövetkezik, a nép árulója.

Ha Jézus nemet mond, akkor a rómaiak szemében frissen tetten ért lázadónak számít, aki törvényszegésre lázít – s ezzel jogilag és politikailag is vége van. Lukács minden kétséget eloszlat a kérdezők szándékát illetően: „...hogy saját szavaival fogják meg, és átadhassák a hatóságoknak, és a helytartó hatalmának” (Lk 20,20).

A kéme azonban nem számítottak Jézus talpraesettségével, ő ugyanis „felismerte álnokságukat, és így szólott hozzájuk: Mutassatok nekem egy dénárt” (Lk 20,23), avagy kicsit körülmenyesebben, de még világosabban Mk 12,15 szerint: „Hozzatok nekem egy dénárt, hogy megnézzem!”

A bálványpénz elvetése

A legutóbb idézett szavak egyértelműen feltételezik, hogy Jézus addig nem látott császári dénárt. Ugyanezt mondja a Talmud dicséretileg Menachem ben Simai rabbiról, akit „a Szent fiának” neveztek, mivel sosem nézte meg a képet a dénaron, attól félve, hogy azzal megszegi a Második Parancsolatot.

Természetesen a Tiberius-féle dénarról volt szó – a császári birodalom országszerte ismert kultikus jelképéről, illetve a római hatalomgyakorlók istenítésének leegyetemesebb ismertetőjeleről. Ez a dénár a császár mellképét ábrázolta olimpiai meztelességben, babérkoszorúval díszítve, ami isteni méltóságát jellemezte, és a hátoldalon ráadásul ez állt: Pontifex Maximus: [a bálványimádók] főpap[ja]. Mindez háromszoros támadás volt a Biblia erkölcsé ellen.

A vájt fülűek számára ezzel már adott is volt a válasz, hiszen Jézus kérése nyomatékosan hangsúlyozza, hogy magának a galileai tanítónak nem volt dénárja, tehát nem mocskolta be magát a bálványpénzzel, és „előbb meg kellett néznie”, mielőtt a vallási törvénnyel összefüggő döntést hozhatott volna. Hippolitosz, 2. századi keresztény szerző így számol be az ország vallásos embereinek magatartásáról: „Ennek az iskolának a követői akkora súlyt helyeznek a parancsokra, hogy sosem érintenek pénzérmét, azzal az indoklással, hogy az ember ne hordjon magánál képmást, ne nézzen rá, és ne is érintse.”

De nem mindenkinek volt olyan éles a hallása, hogy már most megértse: Jézus elvetette a dénár birtoklását mint a bibliai törvény áthágását. Ezért kérdezte meg kérdezőit minden hallgató számára nyilvánvaló ironiával: „Kinek a képmása és felirata ez?”

A „képmás” a Második Parancsolat kulcsszava: „Ne csinálj magadnak képmást – sem arról, ami fenn van az égben, sem arról, ami lenn van a földön, sem arról, ami a föld alatt a vízben van” (2Móz 20,4)!

A „képmás” a kulcsszava a teremtéstörténetnek is: „És megteremtette Isten az embert a maga képmására; Isten képmására teremtette őt” (1Móz 1,27). Az ezzel kapcsolatos rabbinikus kommentár, amelyet Jézus biztosan ismert, azt mondja: „Aki Isten képmására teremtett, az ne készít senki képet bálványokról, és ne legyen alattvalója Isten más képmásainak sem, ‘mert az én szolgálaim vagytok, mondja az Úr; ne legyetek halandó

szolgák cselédei’ (vö. 3Móz 25,42). A császár képmásával a császárnak tartoztok, aki verette. Saját magatokkal azonban, Isten képmásai lévén, Teremtőtöknek tartoztok, aki azt kölcsönözte nektek – és senki másnak.” Mindez figyelmen kívül hagyhatatlanul ott vibrál a „képmás” „bibliai gyorsírási jelében”.

„Kinek a képmása ez?”, kérdezi tehát maró iróniával a Názáreti – és magyarázatul hozzáteszi még annak a feliratnak a kérdését, amely az imperátor istenkáromló bálványozásával az Igaz Isten kézzelfogható káromlásává tette a pénzüremét. Mint ha nem tudná – ő, akinek egész életében római uralom alatt kellett élnie – mit jelent a pénzüreme fensége. Ezzel arra kényszeríti ellenfeleit, hogy immár válaszoljanak neki: „A császáré.”

Ez a válasz persze minden bibliahű zsidó szemében visszavonhatatlanul képmutatónak bélyegzi őket. Jézus most már teljes joggal vádolhatja őket: „Miért vizsgáztattok engem, ti képmutatók?” (Mt 22,18)? Ez azt jelenti: „A császár pénzét elfogadjátok, *anélkül* hogy azt bűnnek tartanátok, de a császári adó megfizetését bűnné akarjátok tenni?! Micsoda képmutató kétkulacsosság!”

És most, hogy minden kétséget eloszlasson, Jézus harmadszor is válaszol – a nagyothallóknak: „Adjátok tehát *vissza* a császárnak, ami a császáré; és Istennek, ami Istené!”

A görög szövegben nem az áll, hogy „adjátok *meg*”, hanem – jó héberséggel – az, hogy „adjátok *vissza*”! Ez azt akarja jelenteni: „Adjátok vissza a pénzt verető császári úrnak az átkozott ezüstjét, amely a ró-

mai jog értelmében az ő tulajdona! Ne csak a császári adó megfizetésétől vonakodjatok, hanem tagadjátok meg azt is, hogy egyáltalán elfogadjátok a császár bibliaellenes pénzüremét! A visszaadással tisztítsátok meg magatokat az ő bűnös pénzétől, hogy ismét megadhassátok Istennek, ami Istené: az ő egyedüli világkirályságának elismerését!” Günther Bornkamm szerint itt talán egy még konkrétabb gondolat húzódik meg, nevezetesen: A pénzüremével, amely a császár képét hordozza, a császárnak tartoztok; önmagatokkal azonban, az emberrel, aki Isten képét hordozza, Istennek tartoztok – egyedül neki.

Görög fülek számára az „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené” mondat később úgy hangozhatott, mint az emberi tiszteletadások tisztességes megfélelése – mint az Istennel és a császárral szembeni engedelmesség kiegyensúlyozása, sőt, mint a trón és az oltár közötti szövetség Isten által akart ratifikálása.

Felszólítás az Isten Országá mellett haragra

A szentírás-magyarázókat már annak a ténynek is meg kellett volna hökkentenie, hogy Jézus, akinek istenközelsége és istenszeretete oly határozottan áthatotta egész működését, Isten *előtt* említi meg a császárt.

Ha itt valóban valamilyen adásról, adományról, emberi felkínálkozásról lenne szó, akkor természetesen először Istent kellene megemlíteni, s csak azután, lélegzetvételnél szünet után a császárt. Jézusnak csak azért szabad, sőt *kell* a császárral kezdenie mondását, mivel olyan *visszaadás*ról

A jelenetet bizonyára figyelmesen követő római légionáriusok számára Jézus válasza alighanem egészen „lojálisan” hangozott, hiszen Tiberius katonái számára a „császár” és „Isten” fogalmak gyakorlatilag azonosak voltak, amint a „Tiberius Caesar Divi Augusti filius Augustus” felirat igazolta a császári dénáron, amelyre Jézus feltehetően fenyegető ujjal mutatott rá.

Nem így a zsidók számára, akiknek Jézus szavai nyomán elkerülhetetlenül Dávid szavaira kellett gondolniuk: „Bizony tőled [Istentől] van minden, és csak azt adtuk neked, amit kezdből kaptunk” (1Krón 29,14) – valamint arra a rabbinikus magyarázatra, amely már akkoriban közmondássá vált: „Adj Istennek az övéből, mert hiszen te, és mindaz, ami a tiéd, az Ő tulajdona” (Abot, III,8)! Más szavakkal: Messze távol állva attól, hogy azt ajánlaná, vessék alá magukat a római imperializmusnak, Jézus arra szólítja fel kérdezőit, hogy kompromisszumok nélkül szakítsanak a fennálló politikai renddel.

van szó, amely azzal a megtisztulással azonos, amely előfeltételül szolgál annak, hogy az ember átadhassa magát Istennek.

Hogy a válasz befejező részében kell keresni a tulajdonképpeni poént, már abból is következik, hogy Jézus *anélkül* fűzi hozzá mondásának második felét, hogy arra irányuló kérdést tettek volna fel neki. Hiszen senki sem kérdezte arról, mit kell megadni Istennek, vagy mit nem. Jézus számára viszont nem a hatalmi kérdéssről van szó, hanem mindenekelőtt az Istennel szembeni engedelmességről, mert a földön minden Istennek van alárendelve, és ennek így is kell maradnia. Ugyanis mivel „senki sem képes két úrnak szolgálni” (Mt 6,24), ahogyan a Hegyi beszédben áll, konfliktus esetén Mammon császárnak feltétlenül ki kell térnie Isten elől.

Ezért az „Adjátok vissza Istennek, ami Istené” a Biblián iskolázott fülek számára felszólítás volt az Isten szentségéért és egyedüli „uralmáért” folytatott haragra, egészen a vértanúságig, ugyanis mivel az élet Istentől van, szükség esetén azt is vissza kell adnunk a Teremtőnek – ahogyan néhány nappal később maga Jézus is végbevitte ezt.

Forrás: P. L., Er predigte in ihren Synagogen, 1991, 34-41.

